

RÉGI PESTI KÖNYVKERESKEDŐK.

(Negyedik közlemény.)

IV.

Lindauer János és utódai, Institoris Gábor és Károly, Szubuly György, Wigand Ottó.

(1788—1833.)

DIEPOLD és LINDAUER eredetileg budai könyvkereskedők voltak¹ s az elsők azon könyvkereskedők sorában, kik üzletüket Budáról Pestre tették át. Átköltözési kérésüket elsősorban azzal indokolták, hogy WEINGAND és KÖPFF pesti könyvkereskedők is tartanak boltot Budán. A pestvárosi tanács 1788 október 28-án megadta számukra az engedélyt a boltnyitásra² s egyelőre DIEPOLD és LINDAUER-cég alatt folytatták az üzletet,³ rövidesen azonban különváltak, DIEPOLD a budai üzletet tartotta meg⁴, LINDAUER pedig a pestit vette át.

A müncheni származású LINDAUER János testvére volt a müncheni LINDAUER Józsefnek, e kitűnő családi összeköttetés ellenére sem tudta magát azonban sokáig fenntartani, csődbejutott s 1795-ben bezárták az üzletét.⁵ Csődtömegére elsősorban felesége Katalin, SCHWENTNER Fidél kassai asztalosmester leánya jelentett be igényt 1000 forintnyi hozománya címén, melyet 1786 november 23-án Kassán kötött házassági szerződésük alapján könyvbeszerzésre átadott ugyan férjének, a tulajdonjogot azonban fenntartotta a maga számára. Amint a pesti üzlet bukásának híre Kassára

¹ 1785. évi katalógusuk szerint többen is társultak. (Apud Flor. DIEPOLD et socios.)

² Tan. jegyzőkönyv.

³ Pestvárosi levéltár. Int. am. 3157.

⁴ DIEPOLD Floridus boltja 1812-ben még fennállott a Vizivárosban, a kapucinusok melletti Krazer-házban. Pesther Zeitung 1812. nov. 5-i szám.

⁵ Pestvárosi levéltár. Miss. am. 3646.

eljutott, 1796 augusztus 3-án a kassai tanácshoz folyamodott, hogy 1000 forintnyi hozományát biztosítsa. Előzetesen azonban a pestvárosi tanácsnál is bejelentette igényét, amely 1795 november 13-án utasítást adott a nevezett 1000 forint bírói végrehajtására.

A másik hitelezője MARHER Pál váci káptalani egyházi volt, akinek 1000 forinttal tartozott s amely adósság bírói végrehajtására a pestvárosi tanács ugyancsak 1795 november 13-án adott utasítást. LINDAUER József müncheni könyvkereskedő 1460 forintot követelt testvérétől, amit a pestvárosi tanács ugyancsak 1795 november 13-án megítélt. Szállított könyvekért 2094 frttal tartozott LINDAUER Józsefnek, aminek behajtását 1795 december 9-én rendelte el a pestvárosi tanács.

A végrehajtásra DOMOKOS József pestvárosi tanácsnok nyert megbízatást, aki 1801 nov. 30-án jelentette a tanácsnak, hogy LINDAUER János nem tudott fizetni s így mindegyik hitelező számára megfelelő értékű könyvet foglalt le a csődtömegből. A háztulajdonos KISS Sándor azonban mindaddig nem volt hajlandó a lefoglalt könyveket kiadni, míg a hátralékos házbért meg nem kapta. Megkísérelte a könyvkereskedői jog és a könyvek értékesítését, de eredménytelenül, hasztalan hirdette az ujságokban éveken át. Végre HARTLEBEN Konrád Adolf hajlandónak nyilatkozott először 600, majd 1000 frtot adni az egész csődtömegért, amire GALY Jakab helybeli polgár még 200 frtot ígért s ezenfelül az első vevőnek 50 frt kártérítést ajánlott fel. LINDAUER ekkorra már meghalt s özvegye az ajánlatot nem csupán elfogadta, hanem 50 frt foglalót is felvett az ajánlattevőtől, akinek erre az üzlet kulcsát átadta.

Az 1200 frt vételárból a háztulajdonosnak 400 frt házbért kellett kifizetni, MARHER Pál megkapta a 600 forintját, az özvegynek pedig 200 frt jutott. Ilyenformán a legjobban érdekelt hitelező, LINDAUER József semmit sem kapott s testvére bukása őt károsította meg a legerősebben.

Az ügyiratok számunkra legérdekesebb darabjai azok a könyvjegyzékek, melyekben a már említett hitelezők számára lefoglalt könyvek vannak felsorolva. Alig hihető, hogy ez lett volna a LINDAUER-féle könyvkereskedés teljes állománya, mert a lefoglalt

könyvek összértéke csupán 5793 frtot tett ki s ennél jóval nagyobb értéket kellett képviselni egy pesti könyvkereskedés állományának. Ezekből a könyvekből is következtetést vonhatunk azonban a LINDAUER-könyvkereskedés jellegére, mert a lefoglalás válogatás nélkül történt s nagymennyiségű könyvre terjedt ki. Ezek nyomán megállapíthatjuk, hogy LINDAUER túlnyomóan német könyvekkel kereskedett, ami egyébként már abból is megállapítható lett volna, hogy főszállítója LINDAUER József müncheni könyvkereskedő volt. Voltak azonban a könyvkereskedésben magyar könyvek is s ezek épen az újabb irodalom termékeiből kerültek ki. Ez utóbbiak jegyzékét az idézett könyvjegyzékek alapján már volt alkalmunk ismertetni,¹ a felvétel azonban nem történt szakszerűen s így indokoltnak látszott a könyvcímeknek a SÁNDOR István műve (*Magyar Könyvesház* 1803) alapján való teljes megállapítása, hogy azokról szabatos képet nyerhessünk.

A LINDAUER üzletében felvett könyvjegyzékek magyar könyvei a következők voltak:

SZEITZ Leó: *Magyar- és Erdélyországnak történetei* (1793)
110 péld.

SZEITZ Leó: *Igaz magyar* 1. k. (1785) és 2. k. (1788) 2 péld.

Ugyanaz: 3. és 4. k. (1789—90) 77 péld.

SZERELEM példája (?) 1 péld.

SZEITZ Leó: *Más is igaz magyar* (1789) 6 péld.

ALEXOVITS Vazul: *A könyvek szabados olvasásáról* (1792)
3 péld.

ZRINYI Miklós: *Ne bánts a magyart* (1790) 13 péld.

Gróf ESSEX, ford. SEELMANN K. (1792) 1 péld.

LANGE M.: *Leányoknak, anyáknak és gyermekeknek orvos asszonyjuk* (1791) 5 péld.

Nemes magyar nemzethez rövid beszéd (1790) 27 péld.

Erdélyi játékos gyűjtemény (1793) 5 péld.

SEELMANN Károly: *Minden Európában virágzó vitéz rendeknek tüköre* (1793) 5 péld.

¹ *Magyarországi könyvnyomdászat* stb. 57. s. k. 1.

- WEISSE: *Gyermekek barátja* (1794) 17 péld.
- GRANDVILLE: *A fekete epés mértéktelenek új tapasztalások* (1791) 2 péld.
- SZEITZ Leó: *Magyar- és Erdélyországnak rövid ismertetje* (1791) 5 péld.
- ALMANZI ford. SEELMANN K. (1793) 2 péld.
- Világ nagyjai veszedelme*, ford. DÖME K. (1792) 6 péld.
- Magukkal elhíttett philosophusok*, ford. SEELMANN K. (1795) 4 péld.
- Két miniszternek egymással közlött gondolatai* (1790) 1 péld.
- MENDELSON M.: *Fedon vagyis a lélek halhatatlanságáról beszélgetések* (1793) 1 péld.
- BENKŐ József: *Középjaitai dobány* (1792) 3 péld.
- BARCLAY: *Argenis* (1792) 2 péld.
- Hét mennyei szent zárnak* (?) 24 péld.
- NAGY János: *József Egyptomnak vicekirálya* (1790) 2 péld.
- Jelesebb rendeken* (?) 5 péld.
- Kegyesség segítő keresztény*, BAUDRARD után ÖRI-FÜLÖP Gábor (1795) 1 péld.
- VESZPRÉMI István: *Magyarországi öt különös elmélkedések* (1795) 5 péld.
- A török birodalomról szóló tudóstítások* (1790) 3 péld.
- ARANKA György: *Anglus és magyar igazgatás egybevetése* (1790) 10 péld.
- Áruló Judás* (?) 1 péld.
- WIELAND: *Araspes és Panthea* (1794) 10 péld.
- KOTZEBUE: *Nemes hazugság* (1793) 24 péld.
- LANGE M.: *Marha dögről* (1791) 16 péld.
- VÁSÁRHELYI Sámuel: *Egészséges hosszú életről* (1792) 6 péld.
- Joseph eladattatása*, MILTON után HUNYADI Ferenc (1795) 3 péld.
- ARANKA György: *Az igazgatás formáiról* (1791) 2 péld.
- DALNOKI László Ferenc: *A materialisták vallásának letrása* (1795) 1 péld.
- SCHULTZ: *A természettről való beszélgetések* (1795) 5 péld.

- Az halálfe, ford. G. B. E. (1793) 2 péld.*
Egy plébánosnak elmélkedése a bűjtről (1791) 9 péld.
Pikkó herceg, ford. SZALKAI Antal (1793) 3 péld.
 BENYÁK: *Ókori elméknek mulatozásai (1783) 1 péld.*
 KOVÁCS Ferenc: *Utak és utcák (1798) 1 péld.*
 TSCHUPICK: *Vasárnapi szent igék (1790) 1 péld.*
 VAJDA S.: *Jézus Krisztus élete (1792—94) 1 péld.*
 SZÉP János: *Aesthetika (1794) 1 péld.*
 SZABÓ József: *Váci gabona (1793) 4 péld.*
 ETÉDI S. Márton: *Magyar gyász (1792) 1 péld.*
A jó magyarhoz (?) 11 péld.
Az ítélet napjának (?) 9 péld.
Nyár kezdete vagyis budai koronázás (1792) 15 péld.
Valeria és Scipio avagy a Toskánai változások (1790) 15 péld.

Ebből a felsorolásból megállapítható, hogy LINDAUER a magyar könyveket is megválogatta, tehát a műveltebb olvasóközönségre számítva szerelte fel boltját könyvekkel. De megállapítható az is, hogy figyelemmel kísérte az újabb magyar irodalom termékeit s elsősorban ezek beszerzésére helyezett súlyt. Egyszóval jó könyvkereskedő volt, akit csupán a kedvezőtlen körülmények sodortak a bukásba.

Sajnos, a LINDAUER üzleti könyvei nem kerültek a tárgyalási iratok közé, ide került azonban az üzleti levelezése, melyet az eljáró tanácsnok szükségesnek tartott lefoglalni. Ezekből a levelezésekből láthatjuk, hogy a pesti könyvkereskedők számára a pesti vásárok nagy jelentőséggel bírtak, mert a vásárosok révén alkalmuk nyílt vidékre küldeni a megrendelt könyveket s ugyanazok a vásárosok hozták fel az elszállított könyvekért járó pénzt. Amíg a posta pénzt és csomagot nem szállított, más mód nem volt a kereskedelmi ügyletek lebonyolítására s ezért a vásárosok nélkülözhetetlen szerveivé váltak a kereskedelemnek.

GALY Jakab a hivatalos jelentések szerint nem a maga, hanem könyvkereskedői pályára készülő fia számára vásárolta meg a LINDAUER üzletét. Számításaiban azonban valami hiba történni lehetett, mert az üzlet előbb a LEYRER József, 1804 január 7-én pedig a mossóczi

INSTITORIS Gábor és fia Károly tulajdonába ment át, utóbb pedig az INSTITORIS Károlyé lett.¹

INSTITORIS Gábor eredetileg könyvkötő volt s már 1794 június 4-én folyamodott a pestvárosi tanácshoz, hogy engedje meg neki a könyvkötői mesterség gyakorlását s adjon egyszersmind engedélyt magyar kölcsönkönyvtár alapítására. Igazolta, hogy nemes szülőktől származott s 16 esztendő s korától kezdve a komárommegyei Bokodon gyakorolta mesterségét, melyet atyjától, aki a budai könyvkötő-céh tagja volt, tanult meg.

A pestvárosi tanács meghallgatta a helybeli könyvkötőket, akik sok kifogást hoztak fel az engedély megadása ellen. INSTITORIS azonban 1792 augusztus 3-án kelt beadványában sorra megcáfolta érveiket. Elsősorban arra válaszolt, hogy sokan vannak s nem tudnak megélni s rámutatott arra, hogy minden iparág hasonlóan védekezik a megtelepedni kívánók ellen, pedig ha sokan volnának, akkor nem küldenék a helybeliek könyveiket Bécsbe kötésre. Szemükre veti, hogy nem is azért ellenzik letelepedését, hanem azért, mert protestáns s hivatkozik a berlini eredetű MORLIN Károly esetére, akitől házasságkötése alkalmával reverzálist vettek, hogy nem fog a városban megtelepedni. Pedig éppen protestáns volta biztosíthatná őket a versenye ellen, mert amint eddig kizárólagosan protestánsoknak dolgozott, úgy ezentúl is ilyen munkával tartaná fenn magát, amihez a helybeli könyvkötők úgy sem juthatnak hozzá. Tiltakozást jelent be az ellen, hogy MAYER Antal helybeli könyvkötő kisajátítsa a magyar kölcsönkönyvtár alapítására vonatkozó tervét, mert ez az ő saját eszméje s ilyen eddig Pesten még nem volt. Végül feleslegesnek jelenti ki a könyvkötők azon javaslatát, hogy ügyben a könyvkereskedőket is meg kellene hallgatni, mert azok csupán fűzött könyvekkel kereskednek s a könyvkötő úgyis tőlük kénytelen vásárolni.

A tanács eleget tett INSTITORIS Gábor kérésének s 1792 aug. 6-án az összes kért engedélyeket megadta. A könyvkötőknek azonban mégis sikerült megakadályozni INSTITORIS Gábor tervét, mert

¹ Pestvárosi levéltár. Rel. an. 2263.

felszabadítólevelet követeltek tőle s minthogy ezt nem sikerült felmutatni, céhszabályaikra hivatkozva, megtagadták a cégbe való felvételét. Ez ellen aztán hiába próbált érvelni, mert a pestvárosi tanács 1792 november 21-én a könyvkötők javára döntött.¹

Ez a döntés nem befolyásolta az INSTITORIS számára engedélyezett magyar kölcsönkönyvtár felállítását s inkább csak arra szolgált, hogy a könyvkereskedésre szorítsa. A Kecskeméti-utcában felállított kölcsönkönyvtár «erkölcsös könyvekből, prédikációs könyvekből, levelekből, különféle versezetekből, krónikákból, históriákból, románcokból, orvosi s más elegendő könyvekből, vigés szomorú játékokból» állott.² A kölcsönkönyvtár könyvei azonban nem csupán olvasásra, hanem eladásra is szolgáltak, tehát valóságos könyvkereskedés folyt itt, s minthogy a könyvek az engedély szerint magyar nyelvűek voltak, INSTITORIS-t kell az első pesti magyar könyvkereskedőnek tekintenünk.

INSTITORIS Gábor fia Károly 1802 május 3-tól 1803 szeptember 30-ig WOLF Fülöp lipcsei könyvkereskedőnél volt szolgálatban s a LINDAUER-féle üzlet átvétele után Pestre költözött, majd atyja halála után átvette az üzlet vezetését. A könyvkereskedés mellett kölcsönkönyvtárral is kívánt foglalkozni s 1811 május 14-én ez ügyben folyamodványt adott be a helytartótanácsához. A pestvárosi tanács nem kifogásolta az engedély megadását s különösen azt hozta fel javára, hogy már atyjának is volt kölcsönkönyvtára. A helytartótanács 1811 szeptember 10-én megadta a kért engedélyt, kötelezte azonban a folyamodót, hogy 400 forint biztosítékot tegyen le. Minthogy ugyanakkor a helytartótanács LEYRER József hasonló kérvényét elutasította, 1813 március 11-én INSTITORIS Károly azon kéréssel fordult a helytartótanácsához, hogy LEYRER Józsefet társul vehesse maga mellé, amit a helytartótanács 1813 március 16-án meg is engedett. Ebből a kölcsönkönyvtárból azonban még így sem lett semmi, mert INSTITORIS rövidesen csődbe került.

¹ Pestvárosi levéltár. ReI. am. 1756.

² *Corvina* X. évf. 68. l.

Az INSTITORIS Károly elleni csődeljárást HERCSUTH Sámuel indította meg 1814 szeptember 23-án, aki 1804 április 24-én INSTITORIS Gábornak és Károlynak 2000 frtot adott kölcsön s minthogy az üzlet bukásáról különböző hírek keringtek, biztosítani kívánta követelését. Az ügy elintézésével megbízott tanácsnok indokoltnak tartotta a csődeljárás megindítását s 1815 február 21-én beterjesztette a könyvkereskedés leltárát. Az egész könyvállomány becsértékét 1857 frtban állapította meg, ami amellett tesz tanúságot, hogy szerény könyvkereskedés lehetett. Egyedül azt írhatjuk a javára, hogy túlnyomóan magyar könyvekből állott s ezt tekinthetjük a legrégebb pesti magyar könyvkereskedésnek. A leltár a következő osztályokat tünteti fel: magyar theologiai könyvek, magyar orvosi könyvek, magyar jogi könyvek, magyar történeti könyvek, magyar természettudományi könyvek, magyar philologiai könyvek, magyar paedagogiai könyvek, magyar költői munkák, magyar színművek és különfélék, csaknem az egész akkori irodalom. A latin, német és más idegennyelvű munkák nincsenek szakonként felsorolva s csupán az egyházi és iskolai könyvek vannak külön csoportosítva, mert azokra különös súlyt helyezett. Nagyobb példányszámban csupán fűzetlen (in cruda) könyveket találunk, amelyek hasonlóképen nincsenek csoportonként feltüntetve. Ezekből kiemeljük INSTITORIS 1808. évi kiadványát, a «*Magyar régiségek és ritkaságok*» című munkát (KAZINCZY Ferenc), amelyből 63 példány volt raktáron. Nagyszámban voltak ezenfelül ábécéskönyvei és egyéb iskolakönyvei s végül voltak bizományi könyvei GEORCH Illéstől (*Honnyi Törvény*), VÁLY Klárától (*Magyar Tempe*), PETHE Ferentől (*Ultrajectomi kis rsltár*), OKOLICSÁNYI Jánostól (*Lavinia maradékainak története*) stb.

A bizományi könyvek levonása után a könyvállomány értéke csupán 1458 frt maradt s nagyobb részüket az eljáró tanácsnok csupán mint papiranyagot tartotta értékesíthetőnek. Minthogy az adósságok nyilvánvalóan meghaladták a vagyont, 1815 február 21-én a tanács elrendelte a könyvkereskedői jog és a könyvállomány elárverezését.¹

¹ Pestvárosi levéltár. Act. judic. 1200.

Ezzel egyidejűleg özv. FÜREDY Györgyné Pest vármegye előtt indított pert INSTITUTE Károly ellen s a vármegyei törvényszék elrendelte INSTITUTE ingóságainak lefoglalását. A pestvárosi törvényszék ezzel szemben 1815 február 27-én azt vitatta, hogy a könyvkereskedés lefoglalása nem a vármegye, hanem a város jogkörébe tartozik. A vármegyei törvényszék álláspontja viszont az volt, hogy a foglalás tárgyát nem a könyvkereskedői jog, hanem az INSTITUTE Károly tulajdonát képező könyvek alkotják s a városokban lakó nemesek ingóságainak lefoglalására a vármegyének joga van. A március 8-ára kitűzött árverés megtartását FÜREDY Györgyné ügyvédje megghiúsította s 1815 március 16-án a vármegyei esküdtt a bíróilag lezárt boltot lakatossal felnyitatta s a könyvek nagyrészét kocsin elhordatta. Ezzel az árverés lehetlenné vált s INSTITUTE hitelezői elhallgattak.

Hét esztendeig volt az ügy ilyen állapotban, amikor is HERCSUTH Sámuel újból megindította az eljárást. Ekkorra már csak INSTITUTE Károly könyvkereskedői joga állott rendelkezésre s az özvegy kívánására a pestvárosi törvényszék 1822 február 25-én elrendelte annak árverés útján leendő értékesítését. Az árverés 1822 március 15-én történt meg, amikor is SZUBULY György 100 frton megvette a könyvkereskedői jogot. Maga INSTITUTE Károly még 1815-ben eltűnt Pestről s a legkalandosabb hírek keringtek róla; 1822 március 17-i levelében azonban Bécsből életjelt adott magáról s közölte, hogy titkári állást vállalt s élete legszomorúbb emlékei közé sorozta pesti viszontagságait.

A SZUBULY-féle könyvkereskedés a Kecskeméti-utcában állott s SZUBULY György halála után 1827 december 13-án 1000 frton a kassai WIGAND Ottó tulajdonába ment át.¹ A WIGAND-féle könyvkereskedés a Váci-utcai KAPPEL-házban volt elhelyezve s rövid idő alatt egyike lett kora legkeresettebb könyvkereskedéseinek, amely azonban néhány esztendő mulva ismét gazdát cserélt s HECKENAST Gusztáv tulajdonába ment át.

GÁRDONYI ALBERT.

¹ Pestvárosi levéltár. Rel. an. 2263.